

Alt henger sammen med alt

Ole Jacob Madsen

Mitt prosjekt er å vise psykologiens væren-i-verden, mens Torgeir M. Hillestad vil skrive psykologien ut av verden. Det må vel kunne kalles en avsporing?

DEBATT: NYLIBERALISME

Madsen fremstår som en sosiolog og politisk emissær, ikke som psykolog, skrev Hillestad i forrige utgave av Tidsskriftet. I dette tilsvaret spør Madsen om psykologene tror at politikk som ideologi er et tilbaketrukket stadium. Men da mister man av syne at psykologien i dag brukes på fenomener som tidligere ble forstått som politiske.

I debattinnlegget «Forfeilet psykologikritikk» imøtegår Torgeir M. Hillestad min artikkel «Psykologi, samfunn og etikk» og påfølgende debattinnlegg, og hevder at jeg har begått et klassisk kategorimistak ved å ikke skille psykologi og subjektivitet fra sosiologi og sosialitet. Hele min argumentasjon er ifølge ham derfor er eneste stor logisk feilslutning forledet av et politisk og ideologisk engasjement som Hillestad har sett før.

Jeg starter med Hillestad sin sluttkommentar om at jeg framstår som en «sosiolog og en slags politisk emissær i stedet for psykolog». Mener Hillestad at jeg skriver meg ut av psykologien, da disse spørsmålene ikke lenger angår psykologien? Eller er det slik at jeg ikke er tro mot psykologiens program, og han derfor vil advare *Tidsskriftets* lesere mot overløpere som meg? Jeg har uansett tolkning vanskelig for å lese Hillestad på noen annen måte enn at han vil lukke psykologiens skott, og verne forståelsen av psykiske problemer som knyttet til individet. Det er nemlig logisk ifølge ham.

Logikk og annen løgn

Hillestad tar mål av seg til å levere høy logisk stringens og kaster begreper som tautologi og kategorimistak etter meg. Hillestad sitt forsøk på å avvæpne kritikken av psykologien med at den ikke er ny, står imidlertid i sterk kontrast til den holdbarhet av argumentasjon han selv forsøker å etterleve. For *nyhetsverdien* til psykologikritikken og dens *relevans* er to forskjellige aspekter. Situasjonen i dag er at nyhetsverdien til kritikken er *lav*, mens relevansen er *høy*. Argumentet til Hillestad om at kritikken aldri har fått noe gjennomslag, er dessuten ikke særlig godt, med mindre Hillestad virkelig mener at oppslutningen til en teori er direkte proporsjonal med dens sannhetsgehalt. Dessuten er Hillestads påstand uriktig – utenfor psykologiens rekke finnes det en voksende kritikk av psykologien, deriblant fra noen av de siste tiårs mest betydningsfulle sosiale og politiske tenkere (Ekeland, 2007; Illouz, 2008).

Hillestad har som premiss at kapitalisme og psykologi alltid må konstituere hverandre. Følgelig avleder han at alle ankepunkter mot psykologien for å understøtte status quo er meningsløse. Jeg skal gi Hillestad rett i at jeg har spekulert i om psykologien alltid vil opprettholde status quo gitt dens historiske bindinger til bestemte styringsformer, men det er et viktig skille mellom å være smått pessimistisk for *mulighetsbetingelsene* for endring, og å erklære *gyldighetsbetingelsene* for feilaktige, slik Hillestad gjør. Bindingen psykologi og kapitalisme er historisk kontingent, ikke kausalt nødvendig. Hillestad gir for øvrig ikke noe historisk belegg for påstandene han fremsetter om at det moderne subjektet er «en grunnleggende forutsetning for den moderne kapitaldannelse», og at det først gjennom dannelsen av psykologien» lar seg reflektere over».

Frykten for det politiske

Hillestad innlemmer meg i en venstreradikal gruppering av «allerede overbeviste» med røtter til 1960-tallets uforsonlige front mellom ideologi og vitenskap. Hillestads resepsjon demonstrerer hvordan han selv og mange fra hans generasjon – 68'erne – ikke er oppdaterte på hva som har skjedd i synet på ideologi og vitenskap siden de selv var politiske. Store deler av den voksne generasjon norske psykologer synes nemlig å være rammet av en utbredt politisk slummer der man slutter seg til forestillingen om *det postpolitiske stadiet* fordi det er beleilig. Oppfatningen går ut på at demokrati og økonomisk velstand er sikret en gang for alle takket være globalisering og det liberale demokratiets universelle gjennomslag. Politikk som ideologi er et tilbakelagt stadium. Tid for å lene seg tilbake og nyte sitt individuelle livsprosjekt.

Det kan virke som Hillestad med fler umiddelbart får forlorne bilder på netthinnen av røde flagg vaiende i vinden og frykter at straffeleire og folkemord er det neste om vi igjen åpner for det politiske. Å snakke om det politiske i psykologien i dag minner om det å være religiøs i offentligheten, det representerer noe irrasjonelt og farlig, noe Hillestad sin begrepsbruk vitner om. «Emissær» brukes som regel om lekpredikanter utsendt av et religiøst selskap.

Å snakke om det politiske i psykologien i dag minner om det å være religiøs i offentligheten, det representerer noe irrasjonelt og farlig

Dette gjør at det kanskje er nødvendig å foreta en distinksjon mellom *politikken* – det empiriske mangfold av meninger og partier som måtte finnes, og *det politiske* – det som konstituerer politikken, selve måten samfunnet er organisert på (Mouffe, 2005). Den sosialvitenskapelige og filosofiske litteraturen om det politiske er noe annet enn parti- og realpolitikk. Både diskusjonen med Fagerhaug, og diskusjonen med Hillestad om kapitalismen, har vært preget av forvirring på akkurat dette punktet. Det er *det politiske* jeg er interessert i å diskutere.

De politiske teoretikerne Laclau og Mouffe hevder at den virkelige politikken i dag primært ikke handler om å telle antall stemmer for og mot en sak. Den virkelige politiske kampen står om hvordan de politiske subjektene blir formet (Laclau & Mouffe, 2001). Det er mulig det er urettvist å trekke psykologers alder inn i bildet, slik jeg gjorde tidligere, da Steinar Kvale for snart 20 år siden beskrev hvordan den postmoderne utfordring psykologien sto overfor, truet med å gjøre den irrelevant om man ikke forlot den modernistiske tanke om den universelle psyken, og anerkjente den menneskelige eksistens' utspring i kulturen (Kvale, 1992).

No man is an island

Hillestad benytter en karakteristisk *autonomitenkning* som er typisk for moderniteten for å forsvare den psykologiske subjektivitets uavhengighet, som jeg angivelig oppløser da jeg ikke er i stand til logisk å skille mellom nivåene for subjektivitet og sosialitet. Dermed forsvinner psykologien ut i det sosiale, lik barnet med badevannet, mener Hillestad. Dette må betegnes som en foreldet tankegang der det er Hillestad og ikke jeg som plasserer seg på tvers av psykologien. Det er nemlig ikke spesielt radikalt å hevde at subjektiviteten er unnfanget i det sosiale. George Herbert Mead viste i klassikeren *Mind, Self and Society* hvordan selvet er ubønnhørlig formet i den sosiale virkeligheten; vår eksistens som samfunnsvesen konstituerer den individuelle bevissthet (Mead & Morris, 1934). Dette er ikke bare en truisme i sosiologien, men i en rekke av psykologiens egne basaldisipliner som samfunns-, sosial-, utviklings- og helsepsykologi. Vitenskapsfilosofen Martin Kusch skriver likeledes om kunnskapsbegrepet i psykologien: «*Bodies of psychological knowledge are social institutions*» (Kusch, 1999, s. 1).

Det behøver ikke være noe motsetningsforhold mellom en psykologi som har individuell behandling av psykiske lidelser som sitt hovedområde, og en psykologi som har et våkent blikk for hvordan den individuelle psyke er situert i det sosiale og det politiske. Å se denne sammenhengen blir stadig mer presserende. Et viktig poeng for meg og mine «likesinnede» er nemlig at psykologien blir brukt på stadig fler områder som tidligere ble forstått som sosiale, strukturelle eller politiske fenomener. Det skjer en utvidelse av psykologiens grenser der stadig mer av samfunnets uløste konflikter og motsetninger tas i behandling (Madsen, 2009a, 2009b). Denne problemstillingen går Hillestad hus forbi fordi han benytter seg av et statisk og rigid begrep om historie, samfunnsutvikling og fenomeners natur – der han gjennom vesenstenkning mener å kunne bestemme en gang for alle hva som er psykologiens, sosiologiens og politikken område.

Det psykologiske mennesket lærer seg til å tro at mennesket er kronisk sykt, og mistror derfor tidligere generasjoners drøm om en annen, bedre verden

Hvor mye vi forstår et menneske som biologi, psykologi, sosiologi eller ånd, er stadig i endring. Sentrale trekk ved moderniteten og postmoderniteten som *differensiering, individualisering, psykologisering, medikalisering, politisering* eller *avpolitisering* beskriver dynamiske prosesser der forskyvninger av fenomeners grenser (for eksempel mellom det psykologiske og det politiske) kan finne sted i løpet av historiens utvikling. Psykologiens bidrag til subjektiveringsprosesser, og – i noe mindre utstrekning – samfunnsutviklingen, er ikke uetisk i seg selv. Det blir det først når man er seg ubevisst sin egen påvirkning.

Det er mulig Hillestad sitt fokus på psykologisk kunnskap forleder ham til å blindt forsvare autonomi, og ikke diskutere psykologiens ringvirkninger. Sosiologen Eliot Freidson hevder i sin studie av medisinsprofesjonen at autonomi nok har vært tjenlig for å utvikle vitenskapelig kunnskap,

men hemmer samtidig kunnskapens anvendelse tilbake på samfunnet (Freidson, 1988). Utstrakt profesjonell autonomi er verken funksjonelt eller moralsk forsvarlig, da man blir blind for egne mangler og uegnet til å regulere sin virksomhet ifølge Freidson.

En annen verden er mulig

I forbindelse med frigjøring og undertrykkelse er Hillestad på sitt mest meddelsomme hva gjelder teoretisk forankring, da han gir sin tilslutning til Freuds syn på nevrosen som sivilisasjonens nødvendige pris. Til dette har Philip Rieff i boken *Freud – The Mind of The Moralist* gitt en kritisk lesning av Freud som moralfilosofisk tenker (Rieff, 1979). Implikasjonene av Freuds teorier blir en verdensanskuelse – freudianismen formidler en psykologisk lære om undertrykkelse som noe vi aldri kan bli av med, og har som sitt mål å lære det moderne mennesket hvordan det skal forsones seg med denne innsikten, hevder Rieff.

Freud betraktet politiske bevegelser både til venstre og høyre med dyp skepsis, som uttrykk for menneskets irrasjonelle søken etter en tapt autoritet (Rieff, 1979). Freuds psykologi har klare konservative implikasjoner: Intet kvalitativt nytt kan skje i historien. I motsetning til mange andre politiske tenkere så Freud på forholdet mellom individ og samfunn som en permanent motsetning, hevder Rieff. Jakten på sosial frihet er fåfengt og irrasjonell – da all politikk nødvendigvis er korrumpert. Og siden frihet primært er en psykisk, indre kvalitet, er innfrielsen av den alltid en mulighet, likegyldig om man lever i et demokrati eller et slavedømme.

Freudianismen ble selv en effektiv ideologi mot andre ideologier som ikke foreskrev løsninger i det private, indre livet. Psykoanalysens vending mot det indre liv bryter ned evnen og interessen til å avveie mellom ulike styringssett. Den individuelle helse blir derfor den viktigste agenda, ikke forbedringer av samfunnet (Rieff, 1979). Rieff beskriver Freud som den første visjonære tenker i Vestens historie som verken søker mot utopiene i fortid eller framtid. I dette retningsløse terapeutiske univers finnes ingen frelse, bare individuelle oppskrifter for å holde ut. Det nye subjektet – *det psykologiske mennesket* – lærer seg til å tro at mennesket er kronisk sykt, og mistror derfor tidligere generasjoners drøm om en annen, bedre verden. Hillestads kontante avvisning: «ingen sosiale eller politiske utopier kan tilby psykisk frigjøring» uttrykker den samme antiteologien. Et interessant poeng å merke seg er at Rieff var en verdikonservativ tenker som betraktet Freuds tankegods som et radikalt brudd med tradisjonen.

Hillestad omskjerer spørsmålet om frigjøring og undertrykkelse til *tilpasning*. Dermed utelukkes muligheten for at psykologi kan ha destruktive effekter. Psykologien kan bare gjøre godt. Men frigjøring blir meningsløst uten undertrykkelse (Laclau, 2007). Hvordan kan man ut fra Hillestad sin omskriving i det hele tatt forstå beskyldninger om psykologiens ideologiske slagside? Hensikten med å trekke vekslers på ladede begreper som frigjøring og undertrykkelse var å påminne om psykologiens *normative dimensjoner*, og ikke minst dens mulighet for å gjøre skade. Dersom psykologien skal etterleve sin egen etiske standard, kan den ikke klamre seg til ren logisk deduksjon eller vitenskapelig metode. Men det virker ikke som Hillestad har noen skjemaer for normative politiske og etiske spørsmål – og siden jeg ikke har noen eksperimentell design å vise til, havner jeg dermed i Hillestad sin søppeldunk merket «Ideologi og fanatisme».

Sosiologisk dualisme

Hillestad benytter i sin kritikk termen «kategorimistak», som stammer fra den analytiske filosofen Gilbert Ryle sitt verk *The Concept of Mind*. Ryle angriper der dualistisk tenkning, deriblant hos Descartes, for å operere med to ulike verdener: den kroppslige og den sjelelige (Ryle, 1949). Noe Ryle

finner kunstig. Mon tro om Hillestad ikke begår akkurat samme feilgrep ved å insistere så sterkt som han gjør på psykologi og samfunn som adskilte enheter.

ole.madsen@svt.uib.no